

1936ko Gerrako lubakiak

Errepublikarren urratua agerian

Urko Apaolaza Avila

@urkoapaolaza

Intxortan edo Bizkargin gerra zibilean izandako borrokaldiak aski ezagunak diren arren, egiaz zer dakigu? Zaharrenen ahotik entzun edota militarren egutegietan irakur dezakegu zer edo zer. Zaila da, ordea, frontean probatutako hotz eta beroa hitzez azaltzea. Azken urteotan lehen lerroko eszenatoki horiek berreskuratzen ari dira herri-ekimen eta arkeologoak, gudari haien azalean jarrita bizi izan zutena uler dezagun.

Fusilatuen gorpuzkinak deshobiratzen segitzen dugu gerra hasi eta 80 urtera. Azkenekoak Ezkabatik ihes egindako 14 presorenak, Olabeko kanposantu ondoan frankistek hil eta lurperatuak. Euskal Herrian, atzeguardian izandako basakeriak

ikertu eta ahanzturara kondenaturiko lagun horiei duintasuna itzultzea izan da lehentasun azken hamarkadan.

Baina gertaturikoaren oroimen historikoa berreskuratuko bada, osotasunean egin beharreko lana da hori. "Oroimen

historikoa ez da soilik gorpuak ateratzea, testigantzak eta gerra zibileko gu-neak berreskuratzea ere bada", zihoen Aranzadi Zientzia Elkarteko Javi Buce-sek 2013an Adunako Belkoain mendiko lubakietan indusketak hastear zirela.

1936ko uztailean altxamendua egin eta 1937ko ekainaren 19an Nafarroako bosgarren brigadako erreketee Bilboko udaletxean *piperpotoa* jarri zuten arte, 11 hilabete baino ez ziren igaro. Denbora horretan Gipuzkoa eta Bizkaiko mendi lerroak lubakiz bete ziren, orain arte uste izan dena baino sare konplexuagoa osatuz. Defentsa sistema horri esker sortu zuen Agirre lehendakariak gobernua eta aurre egin ahal izan zioten eraso faxistari:

*...batzuk batetik bestek bestetik
atzeruntz ziran abitu,
horlako zurra eramaterik
etzuten asko pentsatu...*

Kalamuatik idatzitako bertsoek ondo ilustratzen dute hango borroken gogortasuna. Baina are hobeto irudika liteke mendi magalean sugea moduan kontserbatzen diren lubakiak bertatik bertara ikusita. Kalamua eta Akondia irteerak antolatu izan dituzte inguruko herrietatik gerrako aztarnak ezagutzeko. Hortik gertu dagoen Intxortan, berriaz, badira urte batzuk Elgetako Udalak Intxorta 1937 Kultur Taldearen laguntzarekin parke tematikoa ireki zuela.

Geroztik beste hainbat tokitan ere berreskuratu dituzte gerrako lubakiak. Belkoainen 200 metro baino gehiagoko lerroa azaleratu zuten bertako auzolandegietan izandako Euskal Herriko eta kanpoko gazteek. Lemoatzen ere auzolanean oinarritu dira mendi tontorreko arrasto belikoak industeko -hildako miliziano baten hezurak ere identifikatu ahal izan zituzten egindako lanei esker-. Bilbo defenditzeko helburuz eraikitako *Burdinazko Gerriko* famatuaren hormigoizko babeslekuak ikusgai jarri dituzte Berango eta Sopela inguruan; Laudion Kamaraka mendian gerriko horren lubakiak daude bistan, baita Ugao-Miraballese eta Larrabetzun ere. Mendi ibilbideak, lasterketak, interpretazio zentroak... Ondare hori guztia ezagutzeko gero eta aukera gehiago dago.

Ez da jakin-min hutsa. Iraganeko kontakizun ahalik eta fidelena egiteko ezin bestekoa da gerra hilabete horietan frontean bizitakoaz jabetzea, konprenitzea

1936KO GERRAKO LUBAKIAK EUSKAL HERRIAN

zein egoeratan borrokatu ziren batzuk eta besteak. Halako indusketa baten helburua ezin hobeto deskribatu du Andres Zarankinek, Argentinako diktadura militarren errepresioa ikertzen arituta-ko antropologoak: “Oroimen materiala sortu nahi dugu, hau da, zerbait fisikoa bihurtu, hitza ez den beste modu batean ulertu ahal izateko. Ukitu, usaindu eta bizi egin dezakegun oroimena alegia”.

Arkeologiak paper oso garrantzitsua jokatzeko du horretan guztian, hain hurbilekoa zaigun historian tradizio handirik ez badu ere. 2014ko abenduan Espainiako Gerra Zibilaren Arkeologiaz I. Kongresua egin zuten EHUn. Bertan, Alfredo González Ruibal CSIC erakunde-ko ikertzaileak honako hausnarketa egin zuen: “Ezaguna zaigun zerbait sumatzea lehen aldiz ikusi izan bagenu bezala, eta horren bidez ezagutza sortzea, hori ere egiten du arkeologiak. Sentsazio hori sortzeko ondo induskatu behar da, baina historiak eraikitzen ere jakin behar da”.

Murugain: 1936ko Gerra eta Burdin Aroa eskutik helduta

Euskal Herrian metodologia arkeologiko zehatza erabiliz induskatu den lehen lubakitzat jo liteke Murugaingoa. Lehenago ere jakina zen Araba eta Gipuzkoako mugan dagoen muino horretan Burdin Aroko herrixka bat eta gerra zibileko arrastoak zeudela. Aramaioko Udalaren enkarguz eta Arabako Arkeologia Museoaren laguntzaz, Ondare Babesa enpresak 2011n ekin zien lanei eta hainbat kanpaina egin dituzte.

» ETOR TELLERIA:

“Badakigu nork galdu eta nork irabazi zuen. Orain jakin nahi duguna da nola bizi izan ziren han izan zirenak”

Etor Telleria historialari eta arkeologoa aritu da indusketa horiek zuzentzen: “Lehenik agerikoena zen tokietara jo genuen, Aramaio aldean Burdin Aroko harresia oso ondo kontserbatzen baita. 20 metro koadroko zundaketa handiak egin genituen eta ikusi genuen paraleloki sakonune bat zegoela harresiaren ondoan: hori zen lubakia”.

Unitate estratigrafiko edo geruza bakoitzaren ezaugarriak ezberdindu dituzte, topografian erabili ohi den estazio-totala erremintaren bidez ingurua neurtu dute, eta fotogrametria teknikaz lorturiko argazki erregistroarekin hiru dimentsioko irudiak sortu dituzte. Horrekin guztiarekin aztertu ahal izan dute nola egin zen lurreko moztura eta zein logika segitzen zuten lubakien errenkadek: “Konturatu gara defentsa lerroa uste baino konplexuagoa zela, lerro nagusiarekin komunikatzen ziren lubakiak eta babeslekuak ere bazituela”, dio Telleriak.

Halako aurkikuntzek hankaz gora jartzen dituzte Euskal Herrian errepublikarren frontea ahula eta inprobisatua

izan zela dioten usteak: “Lanean hasi nintzenetik entzun izan dudana teoria da hori, lubakiak azken momentuan egin zirela. Nik ez dakit presaz egin ote ziren, baina gogoz egin zirela bai: bertako harkaitza zulatzea pikatxoarekin...”. Arkeologoak azaldu duenez, horrelako egiturak egiteko beharrezko izaten ziren zapadoreak eta ingeniariak. Nolanahi ere, indusketen emaitzek erakusten dute gudariak lehenik zeuden arrastoak ere baliatu zituztela lubakia egiteko, ia 3.000 urteko Burdin Aroko harresia bera edota babesleku gisa erabilitako karobia kasu.

Murugaingo gaina estrategikoa zen kolpistak Debagoienan sar ez zitezen, baina lubaki horiek ez ziren era isolatuan zulatu, Jalindo eta Gorbeia mendietan ere aztarnak nabarmenak dira. Ondare Babesako kideek eskualde osoan egin dituzte miaketak eta ikusi dute Otxandio, Arrasate eta Bergarako inguru guztiak lubakiz josita daudela.

1937ko martxoaren 31n Mola jeneralak Bizkaiko erasoari ekin zion eta Murugaingo inguruak frankisten esku geratu ziren. Egun horietan izandako borrokaldien erakusgarri ditugu hementekako kronikak. *Eguna* euskal egunkariak “Gorbea gurea da!” zioen ozen: “Gorbea aldian sartu ziran moruak jaurtiak izan ziran”. Aldiz, *La Voz de España* konplexu gabe baieztatzen zuen Murugainen eroritako “su eta burdinak sumendi itxura” eman ziola tontorrari.

Nola jasan zituzten egoera horiek bertan izandako soldaduek? Telleriari

“mikrohistoria” hori interesatzen zaio gehien: “Mugimendu militarrei buruz asko dakigu, dena dokumentatuta dago eta badakigu nork galdu eta nork irabazi zuen. Orain jakin nahi duguna da nola bizi izan ziren han egon zirenak, kasu honetan *Dragones* batailoikoak”. Indusketetan gerra “humanizatzen” duten objektuak aurkitu dituzte: esne kondentsatu eta haragi egosi latak, botoiak, oinetako zolak, narru zatiak, arkatzak... Horrez gain, munizio ugari ere aurkitu dute, jadanik Lehen Mundu Gerran erabilitakoa.

Eskuzko granadak, mortero militarren kontra Zubietamendin

Bala-zorroen eta lehergailu zatien azterketa ez da bigarren mailakoa, eta horretaz asko daki Joxe Agustin Muguruzak. Han eta hemen ibili izan da interes historiko hutsez: Urkiolako Saibigainen, Legution, Intxortan... Bere esanetan, bestela ere *txatarreroak* aspaldi ibili izan dira mendietan, zenbait objektu “ondo pagatzen” baitira arautu gabeko merkatuan.

Zubietamendiko Txaldataxurren aurkitu dituzten eskuzko granada errepublikarrak oso preziatuak lirateke merkatu horretan, baina zorionez Lasarte-Oriako udaletxean egongo dira ikusgai bitrintan. Muguruza Islada Ezkutatuak-eko kide da, eskualdeko oroimen historikoa berreskuratzeko lanean ari den taldea. 2013an lehen arrastoen bila abiatu ziren Txaldataxurrera eta geroztik gutxienez 120 metro lubaki aurkitu dituzte, baita munizio berezia ere.

Eskuz egindako 22 lehergailu atera dituzte lur azpitik. Iturgintzako hodiekin egindako granadak dira, 1936ko testuinguruan eta aurretik oso erabiliak –*txorizoak*, *txurroak* edota *ukondoak* izenez ezagunak-. Seguruenik hortik gertu zegoen Brunet y Cía ehun lantegian manufakturatu zituzten. Ez dira herdoildutako pieza hutsak. Aurkikuntza horrek erakusten du zein baliabide kaskarrekin egin behar izan zieten aurre errepublikarrekin altxamendu militarri.

Andatzako fronteko erpin batean zegoen Txaldataxur, “fronte horrek mantendu zuen Gipuzkoa denbora askoan errepublikarren esku”, dio Muguruzak. Eusko Legebiltzarrak eskatuta EHUKo ikerkuntza talde batek egin berri duen *Memoriaren ibilbideak* txostenean, “gerra memoriaren” tokien zerrendan ageri dira inguru horiek. Bertan ibili ziren atzera eta aurrera Amuategi batailoiko

ONDARE BABESA

ARGAZKI PRESS / JON URBE

Goian, topografia lanak egiten Murugainen. Behean, Zubietamendin aurkitutako eskuzko granada errepublikarren aurkezpena Lasarte-Oriako udaletxean.

sozialistak, Eusko Gaztedikoak, anarkistak, Kandido Saseta komandantea, Koldo Mitxelena euskaltzalea...

Gerra hasi berritan, jendea ez zegoen prestatuta, Muguruzaren esanetan, “horregatik Intxortako lubakiak eta hementxoak ez dira berdinak”. Diferentzia hori ere agerian geratu da faxisten eremuan aurkitutako beste lubaki bateko materiala inbentariatzean: jaurtigai aerodinamikoak, bala-zorro berriak, atun lata ugari... Molarena ejertzito profesionala zen. Eguneroko bizimoduaren berri ematen duten eraikuntzak ere azaldu dira. Lanean ari zirela, zeharrean zihoan zulo bati erreparatu zioten Islada Ezkutatuak taldekoek, eta industen hastera-koan, muniziorik ez baina iltzeak atera

zituzten atzaparrak betean: “Hasieran *flash* bat izan zen, gero ohartu ginen komunak zirela eta iltze horiekin lotzen zituztela egur-olak”.

Jendeak zer gertatu zen jakin nahi du Herri-ekimenean eta administrazioetan dabilzan eragileek garbi dute lubakien berreskurapenak ez lukeela zentzurik ondare hori oroimen kolektiboan zabalatzeko ahaleginik egiten ez bada: “Guk ez genuen izan nahi arkeologo talde bat hilabetea mendian pasa eta ondoren laborategian ixten dena”, dio Etor Telleriak. Aramaioko udalak ere proiektu irekia proposatu zien, indusketak auzolanean egitea: “Ondo koordinatuz gero emaitza onak eman ditzake, parte hartzearen

EMAKUMEAK LUBAKIGILE

1936ko Gerrako borrokaldiak objektu, film edo herri-antzerkien bidez berregiteko joera gero eta handiagoa da. Sancho Beurko elkartek, esaterako, makina bat dokumental arrakastatsutan parte hartu du, batzuk ETBrekin lankidetzan. Intxorta 1937 Kultur Taldeak eta Elgetako Udalak, berriz, mendi mitikoan gertaturiko triskantza gogoratzen dute urtero, antzerki herrikoi eta parte-hartzailearen bidez hainbeste urtetan isilarazitako biktimak omentzeko.

Europako herrialde askotan errekreazio belikoak tradizio handia du, dibulgazio-metodo eraginkorra izan liteke ondo erabiltzen bada: garbi eduki behar da zer helbururekin egiten den eta zer transmititu nahi den, militarismoan, mitifikazioan edo diskriminazioan erori gabe.

GUREGIPUZKOA.NET / I. OJANGUREN

Lubakiak berreskuratzeak ere baditu arrisku horiek. Frontean borrokan aritu ziren gizonzuei protagonismoa eman eta emakumeak itzalean uztea, adibidez. "Emakumea beti geratzen da gerra zibilean existitu izan ez balitz bezala" dio Etor Telleriak. Iaz, Bilboko Artxandan dauden lubakietan jardun zuten lanean –hiria defendatzeko azken lerroa izandakoan– eta arkeologoak azaldu dueenez, atal berezia sortu zuten emakumearen parte-hartzea aztertzeko: "Dokumentazioa badago erakusten duena emakumeak nola igotzen ziren Artxandara, bai lubakiak egitera eta baita borrokatzera ere". *Burdinazko Gerrikoa* eraikitzen ere lana errutik egin zuten emakumeek; Berangoko Memoriaren Museoan ikusgai dauden argazkiak dira horren lekuko.

bidez lortzen da jendea sentsibilizatzea herriko ondarearen inguruan".

Eta zerk bultzatzen du pertsona bat duela ia 80 urteko lubaki batean sartze-ra? Zer sentitzen du? Joxe Agustin Mu-

guruzaren hitzetan, jendeak zer gertatu zen jakin nahi du: "Gauza bat dira banderak eta malkoak, eta bestea ikustea zer pasa zen. Gudarien artean amorru handia geratu zen; niri haietako batek

esan zidan: 'nazkagarri horiek nola irabazi ziguten?'. Sentimendu hori belau-naldiz belaualdi igaro da, baina inork ez digu azaldu zer gertatu zen eta orain jendeak hori jakin nahi du". ■

KONEXIO Sanergetikoa

Donostian, Alessandro Di Masiren eskutik

Lau urte kanpoan eman ostean, Donostiara itzuliko da bisitan Alessandro Di Masi maisua, gaur egun modakoen dagoen bibrazio bidezko sendatze kuantikorako teknikan dinamizatzaileak trebatzeko. Honetan trebatzen den diplomadunak lizentzia bat jasoko du teknika berehala praktikan jarri ahal izateko. Egun osoz aritzeko lanbide moduan ikus dezake praktika hau, bere denda edo terapia zentroko jarduerari gehi diezaiok, edota denbora-tarte murriztagoa eskaini honi. Ikastaro ondo-rengo laguntza doakoa da gai guztietarako (enpresaren sortzea, aholku praktikoak, esperientziak partekatzeak), ikasle guztientzat eta gaztelaniaz (CIBE-Sanergia 972 53 05 82, 10etatik 20etara, astelehenetik larunbatera).

Eskuen ezarpen eta energia bidezko teknika hau ikasteko

Aski dira lau egun

2016ko martxoaren 12tik (larunbata) 15era (asteartea)

Irakasle lanetan Alessandro Di Masi (Bruselakoa, gaztelaniaz) & Daniel Berasategi (Donostiakoa, gaztelaniaz, euskaraz). Laguntzaile, koordinazio eta antolaketa lanetan Joana Planas (Gironakoa, gaztelaniaz, katalanez). "El Creador" best-seller liburu errebelatzailearen egilea da Alessandro. Egileak berak sinaturiko 18 ale ditugu gure esku. Nork deitu nahi du berea doan lortzeko?

(*) Sanergia bibrazio teknikaz osatutako lana da: Saioa, Sendatze lana, Sintonizazioa eta KONEXIO Sanergetikoa. Harrigarriak dira energiak dominatzeak Saneragiagileek lortzen dituzten emaitzak. Gaixotasunen sendatze espontaneoak kopuru handi bat "Meta-Sanergia" glosarioari esker izan dira (10 urteko lana), honen bidez sendatzaileak agerian uzten baititu 800 gaixotasunen arrazoi sentimental, emozional eta espiritualak. Gaixotasuna sortzen duten eragileak ezabatuz, gaixotasuna ezabatzen da.

Ikastaroari buruzko informazio guztia web honetan:

<http://sanergia.com/es/curso-menu.html>

Tel. 636072158 & 628889628

sanergia@yahoo.es | joanabuenasuerte@yahoo.es

CIBE, Bioenergia Ikerketa eta Informazio Zentroa
Sanergia Ikastegia – Harrera, Joana Planasen eskutik.